

XVII. századi határjárások és perszövegek névanyagának szocioonomasztikai vizsgálata

GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ

1. A palóc nyelvjárás történetét kutatva (összefoglalását lásd: GRÉCZI-ZSOLDOS 2022) gyakran találok olyan levéltári dokumentumokkal, főként határjárásokkal és határperekkel, amelyek rendkívül gazdag forrásai az egykori tulajdonosoknak. Ezek egy része a határjárás során lejegyzett sok-sok földrajzi név: települések, puszták, különböző külterületek, szántók, erdők, folyók, tavak, hegyek, dombok stb. egykori elnevezései. A határjárás közép- és újkori gazdasági, közigazgatási, jogi hagyományon alapuló eljárás, melynek során a birtoktesteknek, a települések és a megyék földterületeinek határait jelölik ki (BÉLI 2009). Nevéből adódóan valóban azt jelentette, hogy a bíróság tagjai, valamint a birtokos nemesek és a „villongó” felek képviselői kivonultak a település külterületére, szemrevételezték, ellenőrizték, kijelölték a földterületek határait. A határjárást gyakran peres eljárás követte, azaz tanúkat, többnyire falusi embereket, pásztorokat szólaltatott meg a bíróság, s a kétes határterületekkel kapcsolatban kérdéseket tett fel a fátenseknek (a perszövegeknek a *De eo utrum* vagy *Deutrum* része tartalmazza a kérdéseket). 1855-ben lépett hatályba az ún. telekkönyvi rendelet, az ingatlanokra vonatkozó közhiteles nyilvántartás, azaz a telekkönyvezés, ezután megszűntek a határjárások.

A bíróság jegyzője a tanúvallomásokat az elmondottakhoz hűen jegyezte le. A korabeli kodifikálatlan helyesírás megőrizte az élőbeszéd jellegzetességeit, így a nyelvjárási sajátosságokat is. A sriptorok feltüntették a tanúk adatait, lakóhelyét, életkorát, társadalmi státusát, foglalkozását vagy a közösségben betöltött szerepét. Így ezek a perszövegek alkalmas forrásai mind a történeti dialektológiai, mind a történeti szociolingvisztikai kutatásoknak, s a névanyag rendkívüli gazdagsága miatt különböző szempontú névtani vizsgálatoknak is. A szocioonomasztika kutatási területei közé soroljuk a kisebbségi névhasználat, a kisebb-nagyobb közösségek, társadalmi csoportok névhasználatának, a név-kontaktológiának, a nem és a névhasználat kérdéseinek vizsgálatát (lásd BAUKO 2011, 2015, 2019; GYÖRFFY 2013).

VARGA JÓZSEFNÉ 18. századi győri anyakönyvek személynévhasználatát vizsgálta szociolingvisztikai szempontok alapján. A tanulmány bevezetőjében a szociolingvisztika és a névkutatás összefüggésének vizsgálati lehetőségét indokolva azt hangsúlyozza, hogy a nevek használatáról a szociolingvisztika segítségével tudunk teljes képet alkotni. Abból indul ki, hogy a társadalom befolyásolja a tulajdonnévhasználatot, s hogy a név a szociokulturális következmények révén válik névvé (2010: 410).

2. VARGA JÓZSEFNÉ a vizsgálatát anyakönyvek adataira alapozva végezte el, de az archívumainkban fellelhető határpercek és határjárások is kiváló lehetőséget adnak a személynévek és a történeti helynevek sokféle szempontú megközelítésére.

A Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Vármegyei Levéltárában őrzött néhány 17. századi nógrádi határjárás és határper névanyagát vizsgáltam meg szociolingvisztikai és szociolingvisztikai szempontok alapján. Céлом a Nógrád vármegyében évszázadok óta együtt élő magyar és szlovák etnikum nyelvi interferencia-jelenségeinek, a névkontaktológia jellemzőinek a bemutatása. Az egy kultúrtérben élő magyar–szlovák anyanyelvűek kétnyelvű környezete, a nyelvi kölcsönhatás eredményeként a névanyagban is megjelennek a kontaktusjelenségek (lásd pl. BAUKO 2015: 100). Az egykori 17. századi Nógrád vármegyei határjárásokban és határperekben szép számmal lehet találni olyan földrajzi és személynéveket, s ezeket magukba foglaló mondatokat, amelyek a magyar–szlovák nyelvi interferencia példái. VÖRÖS FERENC a felvidéki személynévek areális névtani kérdéseiről írva értekezik arról, hogy a névélettani kérdések szerves részét képezhetik az interferencia-jelenségeket értelmező szociolingvisztikai aspektusú vizsgálatoknak, ezen belül a kétnyelvűséggel foglalkozó kutatásoknak. A nevek szociolingvisztikai vizsgálatát az is indokolhatja, hogy a szlovák–magyar kétnyelvű közösség névközösséget kezdett alkotni (2005: 130).

A szociolingvisztika és a szociolingvisztika érdeklődési körébe tartozik a nevek nyelvhasználat, a történeti szociolingvisztika és szociopragmatika foglalkozik az egykor élt nők névviselési, névhasználati szokásaival. Tanulmányom második részében néhány 17. századi nyelvemlék női neveinek történeti szociopragmatikai és szociolingvisztikai aspektusú elemzését végzem el.

3. A 17. században, a török hódoltság idején *totaliter deserta* 'teljesen elnéptelenedett' települések lajstromát találjuk a levéltárakban fennmaradt összeírásokban. A 17. században érkeztek Nógrád vármegyébe azok a protestáns, főként evangélikus vallású szlovák telepések, akik eredeti lakóhelyükhöz képest délebbre kerestek menedéket a katolikus üldözések miatt (ZÓLYOMI 1983). Az evangélikus és a református vallású köz- és főnemesek azzal is igyekeztek kinyilvánítani ellenállásukat a katolikus egyházzal szemben, hogy a tulajdonukban lévő falvak jobbágytelkeinek egy részére evangélikus vallású szlovákokat telepítettek.

Ezeket a településtörténeti tényeket a nyelvemlékekből dokumentálható névtani-kontaktológiai jelenségek is igazolják.

Az 1633. március 2-án *Polichna*, magyarul *Parlagos* nevű Nógrád vármegyei községben elrendelt határper tanúvallomásaiban tetten érhetjük a magyar–szlovák kétnyelvűség adatait. A per helyszíne csak szlovák névváltozatban szerepel a szövegben (*Polichna*). A tanúkat arról faggatták, hogy tudomásuk szerint bizonyos erdőterületek Polichnához vagy a szomszédos Gács településhez tartoznak-e. A tanúvallomások szövegét magyarul, ám a helyneveket szlovákul jegyezte le a bíróság írnoka. Minden bizonnyal a fátensek kétnyelvű szóbeli megnyilatkozásait vetette papírra. A szlovák nyelv használata ebben a perben csupán a helynevekre korlátozódott: „*Podbralem* nevű erdő” (ez a helynév *Podbralom* alakban is fel-lelhető a nyelvemlékben), „nem tudom, *Veveritsin*nak, alól vagyon egy réth, mellyet *Kresiavan*nak hijjak”. Találunk olyan adatot is a perszövegben, amelyben nem a tulajdonnév, hanem a külterület megnevezésére szolgáló köznévi szlovák: „*Húbár* nevű *Láz*”, „fellyebb *Huþáron Láz*nál ne hajsad az marhát”. A *láz* jelentése: '1. erdei tisztás, irtás, hegyi legelő vagy kaszáló, 2. szőlő alatt vagy felett levő fás, szántatlan terület' (FKnT. 226). Egyéb szlovák helyneveket lehet adatozni a magyar nyelvű tanúvallomásokból: *Dubravitsa*, *Otsova* ~ *Ocsova*, *Madatsha*, *Ratkova*, *Breznyitska*, *Lentvora*, *Turitska*, *Turopolya*, *Uhliszne*, *Lovinyabannensis* (ez esetben latin deklinációval). A bilingvis névformák — keveréknyelvi alakokat idézve elő — egy névalakon belül is megjelennek: *Felső Tíþóvnyik*, *Rósa Lehota*, *Veverichna hely*. Ha ezek után sorra vesszük a perben megszólaltatott tanúk neveit, akkor azt tapasztaljuk, hogy szinte kivétel nélkül szláv eredetű családnevet viselnek: *Polyak*, *Fekéch*, *Otsovszkj*, *Plachy*, *Simonov* ~ *Simanov*, *Abobralka*, *Zahorctz* ~ *Zahorotz*, *Suszyik*, *Valtovyþhy*, *Pivovárnyik*, *Jantsovits*, *Pavlovits*, *Matyasovitz*, *Surgov*, *Velkits*, *Dubravitzky*.

A per egy év múlva folytatódott, ekkor újra megszólaltatták az előző évi tanúk egy részét, de új személyek is megjelentek, szintén szláv eredetű családnevűek: *Balaskovits*, *Pavlovecz*, *Benczinyetz*, *Gvidehov*. Az utónevekből nem tudunk következtetni a személyek etnikumára, mivel az írnok latinul jegyezte le azokat, viszont a tanúvallomásokban találunk említéseket, kizárólag magyaros névformában: *Ferák Márton* ~ *Mártom* (véltetően scriptori elírás), *Haþko István gazda* nevében a családnév szlovák etnikumú személyre utal. *Mathias Valtovyþkj* a tanúvallomásában megemlíti a gazdája nevét: „tudom hogy az *Gazdám Petri Kovátz Ferentz* kaszálta meg”.

1642. április 30-án vetette papírra a bíróság szolgálatában álló scriptor annak a határjárásnak a szövegét, amelyet a *Kamina þtudicza nevő Kut mellet valo Réteken járva rögzítettek, mely hely Koczкова, és Dyvén között vilonghonak Tartatik*, vagyis *Koczкова* dülő és *Dívény* település közötti erdő- és földterületeken vitáznak. *Dívény* település későbbi etnikai összetételéről tudjuk, hogy az 1900-as évek

elején (a Borovszky-monográfia megjelenését megelőző időszakban) 1275 lakosából csak 120 magyar etnikumú, tehát a lakosság többsége „tót” (BOROVSZKY 1911: 31). A monográfia szerzője azt írja ugyanitt *Divény* 20. század eleji népeségéről — sorolva a magyar eredetű családneveket —, hogy ezen családok eltótosodott utódai élnek a községben. VÖRÖS FERENC leírja, hogy a párhuzamos nyelvi és kulturális együttélésből adódóan később egy adott nyelv családnévkincsének teljes jogú tagjává válhatnak a másik nyelvből eredeztethető elemei, ha megtörténik az integrációjuk (2005: 135–136).

Az adatok alapján feltételezhetjük, hogy a 17. században is vegyesen éltek a faluban és környékén szlovákok és magyarok. Nagyjából fele arányban magyar eredetű családnévvel rendelkező tanúk tesznek vallomást: pl. *Sánta, Suta ~ Sutta, Eßtergami, Molnar, Varga, Ország*, ugyanakkor sok szlovák eredetű családnévvel rendelkező személy is feltűnik: pl. *Hudicz, Grazdina, Bittko, Balassko, Lan-kovoyich, Pohanka, Filko, Jambriskin, Vaydinecz, Krayczowysch, Polljak ~ Pollyak*. Mind a magyar, mind a szlovák nevű tanúk magyar nyelvű vallomást tesznek, melyekben a helységneveket szlovákul említik meg, pl. *Uhorszka, Toponcza, Udornya, Lentvora*.

Egy 1663-ban lejegyzett határjárás szerint *Berzence* (a Nógrád vármegyében található *Ipolyberzence*, szlovákul: *Breznička* és *Zelené*, magyarul *Ipolyszele* (ANGYAL 2009, 2010, 2011) közötti vitás határok tisztázására hívták össze a határjáráson részt vett személyeket. A határ topográfiai leírásában a magyar és a szlovák területmegnevezések váltják egymást, az elnevezések olykor mindkét nyelvű változatban szerepelnek. Az, hogy két különböző nyelven is megjelennek a külterületi nevek, jelzi az együttélésből adódó nyelvi interferenciát. A határjárás alábbi részletének közlése rávilágít arra, hogy az egykori határjárások milyen gazdag gyűjteményei a külterületi neveknek. Az ilyen műfajú nyelvemlékek igazolják, hogy a korabeli helynevek, a különböző vízrajzi nevek, a patakok, folyók, tavak, a helység- és pusztanevek, a domb- és hegynevek egy részének létrejötte a nép képzettársításának eredménye. Bár HOFFMANN ISTVÁN a névadás nyelvlektani, nyelvészociológiai hátterének feltárását, e kategóriák szerepét a nyelvi elemkészlet leírásában általában másodlagosnak tekinti, mivel véleménye szerint a nyelvi jelekben az ösztönösség és a tudatosság, a szándékosság és a véletlenszerűség jegyei nem objektiválódnak (2007: 30–31), ám az alábbi határjárásban szereplő elnevezések esetében érdemes meglátnunk a népi (természetes, spontán) névadás adatait. Ilyen esetben az elnevező személy a névadás tárgyának valamely jellegzetes vonását foglalja nyelvi formába. De a névadásnak az ösztönösség és a tudatosság a másik aspektusa, a névadás motivációja lehet a terület valamely jellegzetes vonása. A leírás alapján szinte pontosan tudnánk rekonstruálni az egykori külterületet:

Az *Ipolytúl*, az *Lesko avagy Soos úttúl* el kezdvén elsöben is az határ járást, mentünk az *Hársas allya nevü Póltári Hegy* elleneben valo Szanto Földekre, kiket Néhai Szöllösy Miklós Számára bantottak, ugyan az *Zelenei* határon, onnét az *Egres nevü helyre*, az *Ipoly* mellett mind alá, az hól tudniillik az *Mlagyoi víz* az *Ipolyban* szakad. Innen viszont az *Mlagyoi víz* mellett fel az *Goobor nevü puszta* haz helyhez, ugyan az *Mlagyoi víz* mellett, onnét mind fel az *Mlagyoi patak* mellett fel menven egy darabon, fordultunk eszak fele az *Agyagas nevü patak* mellett fel egy hegyen mind fel menvén nap kelet felé jutottunk az *Porcz fü nevü hegynek* a Tetejére, az hol az *Zeleneiek* az *Ronaiakkal* együtt mondgyák hogy tartják határjokat, onnan az *Fejér kőre*, úgy mint az hegy tetejére, onnét egy *Ó vermes útra*, melyre *Berzentetül Róna* felé megyen az út keresztül egy Tölgy fához...

A szövegben találunk olyan helynevet, amelynek két változatát is feltünteti a lejegyző. Vélhetően a település és a környék lakói anyanyelvük szerint nevezték *Lesko*-nak avagy *Sós út*-nak az említett ösvényt, utat. Ez az adat is utalhat a két-nyelvűségre. Ezenkívül a leírásban találunk további szlovák megnevezéseket: *Zelene*, *Mlagyo(i)*. Kérdéses, hogy a *Mlagyoi víz* és a *Mlagyoi patak* ugyanazt a vízrajzi helyet jelöli-e. Talán azért különböztetik meg ezeket, mert a *víz* — bár folyóvizet is jelölhet (lásd pl. FKnt. 329–330) —, itt az elkülönítés miatt vélhetően inkább állóvizet, kis tavat, míg a *patak* folyóvizet jelöl, amely ebből a tóból ered, vagy ebbe ömlik. A magyar elnevezések közül a *Porcz fü*, amely itt hegyet jelöl és a *Fejér kő*, amely a hegy tetejét, az ott található sziklát nevezi meg, a nép tapasztalatát rögzíti: minden bizonnyal porcfüvel borított hegyről és fehér színű (vagy fehérnek látszó) szikláról van szó, így hozva létre a kapcsolatot a denotátum és az elnevezés között.

1682. március 4–5-én zajlott három vármegye, Zólyom, Hont és Nógrád határainak megállapítása ügyében egy határvita. A Zólyom vármegyei *Plesócz*, a Hont vármegyei *Szenográd* és az akkor Nógrád vármegyéhez tartozó *Lest* föld- és erdőterületei értek egybe a vármegyék határain. Mivel csak a telekkönyvezés bevezetése után alakult ki a település- és megyehatárok pontos, hiteles rögzítése, ezért a bíróság a három faluban lakó, főként pásztoroként tevékenykedő emberektől érdeklődött a határok mibenlétéről. Ennek a pernek a tanúit is arról kérdezték, hogy mely vármegyéhez tartozónak ismerik a határokat, valamint egy konkrét külterületről érdeklődtek: arra voltak kíváncsiak, hogy egy bizonyos *bikkés oldal* Lest községhez tartozik-e. A határjárást Lest község határában végezték el: *Tiŕtünk ŕerint jeöttünk ki, meg irt Nograd Var[me]gyéb[en]*,¹ *Left neveö Falunak hataráb[an] léveö bizonyos helyeknek Oculata revisiojara...*, ti. szemrevételezésére. Lest ma Szlovákiában a Besztercebányai kerület Zólyomi járásához tartozó

¹ Az eredeti dokumentumban rövidített szövegrészeket feloldva, szögletes zárójelben adom meg.

község (SK *Lešt*), nyelvjárását tekintve a palócság középső tömbjéhez, azon belül a középpalóc csoporthoz tartozik. Ennek a nyelvjáráscsoportnak a hangtani jellemzője, hogy az illabiális megoldásokat kedveli, az itt élő nyelvjárási beszélők *ü, ű* helyett az *i, í*-s ejtést választják (JUHÁSZ 2001: 283). A kérdéses földrajzi név lejegyzett változata is ezt az ejtészváltozatot tükrözi: *bikkes oldal*.

A per fátenseinek családnevei között többségében szláv eredetű családneveket találunk. Különösen gyakoriak a származási helyre utaló szláv névképzőkkel ellátott nevek, az *-(ov)jech, -jich, -szky* és a *-ska, -cska* végződésű családnevek, pl. *Tomašvojech, Filipovjech, Martinojech, Gregorvojich, Baukojich, Hibžky, Pemeska, Potocska*. A települések korabeli leírásából kiderül, hogy miért találunk a per tanúinak nevei között szláv eredetű családneveket. A vizsgált iratcsoportban említett *Plešócz* (ma Szlovákiában: *Pliešovce*), melynek számos településnév-változatával lehet találkozni a korabeli levéltári iratokban (*Plesvic, Pleseuch, Pleisnicz, Pleshivecz, Tothpelsewch, Plesowecz, Plessewycze, Plessowce, Plesovicze, Pelsócz, Tótpelsőc*, német nevén *Deutschpelsätz*), FÉNYES ELEK leírása szerint tót mezőváros Zólyom vármegyében (FÉNYES 1851). A Korponától 15 km-re fekvő Szenográtot (1135: *Zenerag*, magyarul *Szénavár*, szlovákul *Senohrad*, VÁLYI ANDRÁSNAI: *Szennohrad, Szennohrad*) a 18–19. századi leírások tót falunak említik (VÁLYI 1796; FÉNYES 1851). A Zólyomtól 35 km-re található *Lest* az említett leírások szerint szintén tót falu, mely ez időben a Balassa család birtokához tartozott.

A tanúk személyneveit — a jegyzőkönyvezés korabeli szokásához igazodva — latin formában tünteti fel az írnok: pl. *Martinus, Paulus, Jacobus, Georgius, Thomas, Matthias, Johannus, Andreas, Emericus*. Azonban egy tanúvallomás szövegében a fátens által kimondott becenevet rögzített az írnok: *Jano*, amely szlovák etnikumú személyt sejtet, ezt a családneve is támogathatja: *Filipovjech*.

Az irategyüttes tartalmaz egy 1676-ban kelt kezeslevelet is, amelyben két jobbágy, a közeli Hont vármegyei *Dacsólám* nevű községből származó *Martinojech György* és *Szirom György* vállal kezeséget *Franko János* jobbágy állataiért és eszközeiért. A jobbágy származású kezesek neve mellett pontosító körülírás olvasható, melyben a földesuraik nevei is megjelennek: *Martinojech György Nemzetes CzukorPacher Tobias Urnak Jobagya* és *Szirom György Nemzetes Vitézleő Beniczky Tamás Ur[nak] Jobagya*. Ugyanilyen pontosító körülírás olvasható a határjárást végző személyek nevének kiegészítéseként: *Pelargus Gyeörgy, Nemes Nograd Varmegyé[ne]k βolgabiraja; Szilasfy Andras, azon Var[me]gye[ne]k Jurat[us] Afs[ess]ora* (ún. hites ember, azaz esküdtt, aki a bíró segítségére van a bíraskodásban); *N[em]z[e]tes Vitézleő Némethy Pál Úr, Nemes Nograd Var[me]gye Vice Ispánya; Balaſsa Sandor, az my k[e]g[ye]lmes koronás kiraly-Ur[unkna]k eő Felséghe Fiscussa* (a megyei fiskus az ’ügyész’ megfelelője a régi magyar nyelvben).

A múltban az egyén társadalmi állását, méltóságát a vagyoni helyzetén kívül a cím, a rang, a hivatal és a származás határozta meg. Ezek összefüggtek, így a megfelelő társadalmi álláshoz általában a megfelelő cím és rang társult. Egyes hivatalokon belül a rangbeli hierarchia volt a meghatározó. A szólításoknak, a rangjelöléseknek, a társadalomban elfoglalt helynek a névhez csatolt (hol a név előtt, hol a név után) megjelenő formái történeti szociopragmatikai vizsgálatokra is lehetőséget adnak. A 17. század végéig a nemes férfiakat a *vitézlő* címzés illette. A *nemzetes* címzés azt jelezte, hogy előkelő „nemzetből” (genus) származik az illető. Ha a nemes ember tekintélyes ősökkel rendelkezett, vagy fontosabb társadalmi szerepet töltött be, akkor gyakran a *tekintetes* címzés állt a neve előtt. Az 1682-es perszöveg írnoke a közreműködő szolgabíró és esküdtet csupán család- és utónevének megjelölésével tünteti fel. Az alispán (viceispán) viszont kiérdemli a *nemzetes* és *vitézlő* címzést. További két nemes személy nevét a megfelelő rangjelzőkkel rögzíti az írnok, egyrészt *N[em]3[e]tes Vitézleő Majlath Miklos*, aki grófi ranggal rendelkezett, NAGY IVÁN királyi ügyigazgatóként jelöli meg a társadalmi tiszttségét (1860: 249–250). A másik nemes személy: *Az Tekintetes és N[a]g[yság]hos Groff Gyarmathy Balassa Balinth*. Ez a személy nem azonos a jeles költővel, de a költő családjának egyik leszármazottja. Balassa II. András fia, királyi tanácsos, kamarás, királyi komornok, honti főispán, Korpona várának kapitánya, majd a királyi tábla bírója, aki 1664-ben kapta meg a grófi rangot (NAGY 1857: 126), amely a perszövegben a nemesi előneve és a családneve előtt áll. Azért jelenik meg gróf Balassa Bálint is a bíróságon, mert *Lest* falu, amelynek a határát szemrevételezik, ez időben a Balassa család birtokához tartozott.

4. A vizsgált 17. századi Nógrád vármegyei perszövegekben sok adatot találunk a nők megnevezésére, megjelölésére, szólítására, melyek szocioonomasztikai-szociopragmatikai jellegű vizsgálatokra is lehetőséget adnak.

Egy Losoncon keltezett perszövegben több adatot is találunk arra, hogy a nő hivatalos megnevezése a születési neve mellett tartalmazza a férje nevét és a nő családi állapotának megjelölését, mindezeket latinul: *Sara Mézes consors Joannis Lengyel* 'Mézes Sára, Lengyel János házastársa', *Catharina Bibis relicta vidua Georgii Melis* 'Bibis Katalin, Melis György hátrahagyott özvegye', *Sophia Roki consors Matthei Homoki* 'Roki Zsófia, Homoki Mátyás házastársa', *Helena Mikus consors Joannis Simon* 'Mikus Ilona, Simon János felesége'.

Az általam vizsgált perszövegekben férfi említésekor akkor találunk női névvel alkotott megnevezést, ha a nő magasabb társadalmi rangú, azaz a társadalmi hierarchiában fölötte áll. Például az egyik jobbágy származású tanút így említik: *Laurentius Liptak subditus generosae ac magnificae dominae Catharina Jakusik* 'Lipták Lőrinc, Jakusik Katalin nemes és méltóságos hölgy jobbágya'.

Megfigyelhetjük azt is, hogy női tanút becenéven említene hivatalos szövegben. Például a jegyző egy Horpácson kelt boszorkánypernek a hivatalos bevezető részében *Panna*-ként említi Sebők Anna vádlottat.

A női tanúk nevét és családi állapotát latinul tünteti fel a bíróság scriptora: *Catarina Pongracz relicta vidua condam Michaelis Diosi* 'Pongrácz Katalin, eltemetett Diósi Mihály hátrahagyott özvegye', *Dorothea Csokas consors Thomae Kovacz* 'Csókás Dorottyá, Kovács Tamás házastársa', *Dorothea Szeöcz consors Joannis Csaki* 'Szeöcz Dorottyá, Csáki János házastársa'. Ebben a perszövegben arra is találunk példát, hogy a vádlott férjének megnevezésében is megjelenik a házastársi kötelék megjelölése: *Sebők Annanak az Ura Pinter Peter*.

Az említett perek adatainak tanúsága szerint jellemzőek a nők megnevezésében — hol a vezetéknévhez, hol a férj teljes nevéhez kapcsolva — a *-né* szuffixummal képzett alakok: *Laczone* ~ *Laczane*, *Pinterne*, *Lakatosné*, *Israelné*; *Mészáros Izraelné*, *Kovacz Tamasne*, olykor a női név mellett a rokonságra vagy egyéb kapcsolatra utaló megnevezés is megjelenik: *Laczane Sogor Asszony*.

Egy Felsőesztergályon (szlovákul: *Horné Strháre*, ma község Szlovákiában a Besztercebányai kerületben, a Nagykürtösi járásban) lejegyzett perben az esküdtek között magas rangú nő is helyet foglalt, akinek a megnevezésében a leánykori neve és a szintén nemesi származású férjéhez való tartozás is benne foglaltatik: *Az Nemzet[es] N[a]g[yság]os Jakusits Kata Asszony eö N[a]g[yság]ha N[a]g[yság]os Szunyogh Gáspár Uram eö N[a]g[yság]ha Hazas Tarsa*, ugyanis a per idején Szunyogh Gáspár gróf a férje, aki egyébként az asszony negyedik házastársa, és akinek ő a második felesége. Ugyanaz az asszony, akinek a horpácsi per fent említett fátense a jobbágya. A család genealógiáját bemutató adatokból megtudjuk, hogy Katalin a nagy múltú Jakusith család sarja, nagyapja 1606-ban bárói rangot kapott (NAGY 1859: 288). A 17. században a bárói rangot viselő nőnek — a perszöveg tanúsága szerint — kijár a *generosae ac magnificae dominae* 'nemes és méltóságos hölgy' megnevezés, a *nemzetes*, illetve a *nagyságos* jelző, az *asszony* mint a férjzett állapotra utaló megszólítás és rangja révén a *nagysága* szólítás. Jakusith Katalinnak a perszövegekben többféle változatban jelenik meg a neve: *Catharina Jakusik*, *Jakusits Kata*.

Ez a kis adattár is jó bizonyíték lehet arra, hogy a határjárások és a perszövegek gazdag névanyaga milyen sokrétű nyelvészeti, névtani vizsgálatnak lehet a kiindulópontja, s hogy az adatok nyelvészeti hasznosításán kívül (hely)történeti településtörténeti jelenségek igazolására is hasznos forrásként szolgálhatnak.

Irodalom

- ANGYAL LÁSZLÓ 2009. Magyar–szlovák helységnévpárok a Losonci járásban. In: NAGY MELINDA szerk., *Oktatás — Tudomány — Társadalom. A Komáromi Selye János Egyetem I. nemzetközi tudományos konferenciájának tanulmánykötete*. Komárom, Selye János Egyetem. 160–168.
- ANGYAL LÁSZLÓ 2010. Magyar–szlovák névpárok vizsgálata Nógrád megye helységneveinek köréből. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények 5*: 35–42
- ANGYAL LÁSZLÓ 2011. *A régi Nógrád vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata*. Dunaszerdahely, Nap Kiadó.
- BAUKO JÁNOS 2011. A szocioonomasztika kutatási területei. In: LŐRINCZ ILDIKÓ szerk., *Európaiság, magyarság Közép-Európában*. XIV. Apáczai-napok. Nemzetközi Tudományos Konferencia 2010. Győr, Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó. 108–116.
- BAUKO JÁNOS 2015. *Bevezetés a szocioonomasztikába*. Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.
- BAUKO JÁNOS 2019. *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Magyar Névtani Értekezések 8. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság–ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke.
- BÉLI GÁBOR 2009. *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó–Nordex Kft.
- BOROVSKY SAMU szerk., *Nógrád vármegye*. Magyarország városai és vármegyéi. Budapest, Országos Monografia Társaság.
- FÉNYES ELEK 1851. *Magyarország geographiai szótára...* Pest. URL: <https://books.google.hu/books?id=C0pIAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=hu#v=onepage&q&f=false> (2023. 01.11.)
- FKnT. = BÁBA BARBARA–NEMES MAGDOLNA, *Magyar földrajzi köznevek tára*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 32. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014.
- GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ 2022. *Fejezetek a palóc nyelvjárás történetéből az ómagyar kortól napjainkig*. Salgótarján, Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára.
- GYÓRFFY ERZSÉBET 2013. A helynév-szociológia kutatási területei, feladatai. *Helynévtörténeti Tanulmányok 9*: 115–125.
- HOFFMANN ISTVÁN 2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2001. A magyar nyelvjárások területi egységei. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó. 262–324.
- NAGY IVÁN 1857. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal 1*. Pest, Beimel J. és Kozma Vazul.
- NAGY IVÁN 1859. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal 5*. Pest, Ráth Mór.
- NAGY IVÁN 1860. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal 7*. Pest, Ráth Mór.

- VÁLYI ANDRÁS 1796. *Magyar Országnek leírása*. Buda. URL: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyves-orszagleirasok-81A15/valyi-andrasmagyar-orszagnak-leirasa-87F85/> (2023. 01. 11.)
- VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA 2010. A XVIII. századi győr-újvárosi személynévhasználat. Szociolingvisztikai szempontú megközelítés. *Magyar Nyelv 106*: 410–424.
- VÖRÖS FERENC 2005. Adalékok a felvidéki személynevek areális névtanához. In: VÖRÖS FERENC szerk., *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat*. Budapest–Nyitra–Somorja, Magyar Nyelvtudományi Társaság–Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara–Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum. 129–141.
- ZÓLYOMI JÓZSEF 1983. Nógrád megyei szlovákok. In: SZVIRCSEK FERENC szerk., *Nógrád Megyei Múzeumok évkönyve 9*. Salgótarján, Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága.

Források

- Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Vármegyei Levéltára (a továbbiakban: MNL NML) IV. 1. o/bb. Inquisitiones. Fasc. 1. Nr. 1. Polichno (Parlagos) határvitája.
- MNL NML IV. 1. o/bb. Inquisitiones. Fasc. 1. Nr. 2. Divény határvitája.
- MNL NML IV. 1. o/bb. Inquisitiones. Fasc. 3. Zelené–Berzence határvitája.
- MNL NML IV. 1. o/bb. Inquisitiones. Fasc. 9. Zólyom, Hont, Nógrád megye határvitája.
- MNL NML IV. 1. b. 6. d. 1692. február 29. Felsősztergály.
- MNL NML IV. 1. b. 6. d. 1692. június 27. Losonc.
- MNL NML IV. 1. b. 6. d. 1692. július 3. Horpács.

Socioonomastical research of the geographical and personal names based on the documents from the 17th century

The documents kept in archives, written in the Middle Ages and early modern period, are rich in names. Many geographical and personal names were preserved in the judicial documents which were organized the matter of the boundary issues of the settlements. The clerk of the court was mentioned the speech of the witnesses. I examine the geographical and personal names of the texts based on archival documents dated in the 17th century in the area of Nógrád County. The study shows the coexistence of ethnicities, the use of language and bilingualism of the Slovak-Hungarian community.

Keywords: historical sociolinguistics, socioonomastics, geographical and personal names, bilingualism, documents from the 17th century

Greczi-Zsoldos Enikő
ORCID: 0000-0003-4688-8423
Miskolci Egyetem
greczi-zsoldos.eniko@uni-miskolc.hu, tgzseniko@gmail.com